

BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING MUSTAQIL ISHLASH FAOLIYATINI TASHKIL ETISHGA TAYYORLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

G'aniyeva Nargiza Alijonovna

Toshkent xalqaro moliyaviy boshqaruv va texnologiyalar universiteti

“Pedagogika va psixologiya” kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21884284>

Annotatsiya. Mazkur maqolada bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligini takomillashtirishning nazariy asoslari tahlil qilingan. Pedagogik va psixologik adabiyotlar asosida “mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish” tushunchasining mazmuni yoritilib, uning motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv komponentlari tavsiflangan.

Kalit so'zlar: mustaqil ishlash, kasbiy tayyorgarlik, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi, kompetensiya, refleksiya, motivatsiya, pedagogik faoliyat, kasbiy kompetentlik.

Kirish. So'nggi yillarda oliy pedagogik ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini xalqaro talablarga mos ravishda rivojlantirishni ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilamoqda. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim o'qituvchidan nafaqat puxta nazariy bilimga, balki o'z kasbiy faoliyatini mustaqil rejalashtirish, tashkil etish, tahlil qilish va takomillashtirish ko'nikmalariga ega bo'lishni ham talab etadi. Ayniqsa, matematika fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etishi va tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirish bevosita o'qituvchining mustaqil ishlash faoliyatini samarali tashkil eta olishiga bog'liq.

Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida ham ta'lim sifatini xalqaro standartlar asosida takomillashtirish, pedagoglarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish hamda ta'limning innovatsion metodlarini keng joriy etish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Mazkur vazifalar bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga maqsadli tayyorlash zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Tadqiqotning nazariy asoslari. Pedagogik adabiyotlarda “mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish” tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Psixologik nuqtai nazardan tayyorlik shaxsning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli bajarishga imkon beruvchi ichki holati sifatida izohlanadi. Pedagogik yondashuvda esa tayyorlik bilim, ko'nikma, malaka, motivatsiya va kasbiy sifatning yaxlit tizimi sifatida qaraladi.

A.N.Leontev faoliyat nazariyasida inson faoliyatining asosini motiv, maqsad va harakatlar tashkil etishini asoslaydi. Uning fikricha, har qanday kasbiy faoliyatning samaradorligi shaxsning ichki motivlari va ongli faoliyatiga bog'liq. S.L.Rubinshteyn esa faoliyat va ong birligi tamoyiliga asoslanib, kasbiy tayyorlikning rivojlanishi amaliy faoliyat jarayonida yuz berishini ta'kidlaydi.

L.S.Vigotskiyning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi bo'lajak pedagoglarni tayyorlash metodikasida alohida ahamiyat kasb etadi. Mazkur nazariyaga ko'ra, talaba dastlab o'qituvchi ko'magida bajaradigan faoliyatni keyinchalik mustaqil ravishda amalga oshira boshlaydi. Natijada mustaqil ishlash ko'nikmalari bosqichma-bosqich shakllanadi.

Mahalliy pedagog olimlar N.N.Azizxo'jayeva, O.Musurmonova, O.Hasanboyeva, N.Raxmatova, F.Qodirova, A.Abduqodirovlarning ilmiy ishlari ham mustaqil ta'limni tashkil etish hamda kasbiy kompetentlikni rivojlantirish masalalariga bag'ishlangan. Ularning

tadqiqotlarida mustaqil ishlash shaxsning o'z-o'zini rivojlantirish, refleksiv faoliyatni amalga oshirish hamda pedagogik mahoratini takomillashtirishning muhim omili sifatida e'tirof etiladi.

Xorijiy tadqiqotchilar J.Dyui, U.Kilpatrik, J.Russo va I.G.Pestalotsiyning pedagogik qarashlarida ham mustaqil faoliyat shaxs rivojlanishining asosiy omili sifatida baholanadi. Ayniqsa, J.Dyuining tajribaga asoslangan ta'lim konsepsiyasi talabaning faol subyekt sifatida ishtirokini ta'minlash orqali mustaqil ishlash kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligi faqat nazariy bilimlar yig'indisi emas. U shaxsning kasbiy motivatsiyasi, metodik tayyorgarligi, amaliy faoliyatni loyihalash qobiliyati, refleksiv tahlil ko'nikmalari hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llay olish kompetensiyalarining integratsiyalashgan tizimidan iborat.

Tayyorlikning tarkibiy komponentlari va ularning ilmiy asoslari. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligi murakkab integrativ pedagogik hodisa bo'lib, u shaxsning kasbiy faoliyatni muvaffaqiyatli tashkil etishini ta'minlovchi bilimlar, ko'nikmalar, qadriyatlar, motivlar va shaxsiy sifatlarning o'zaro uyg'unlashgan tizimini ifodalaydi. Mazkur tayyorlikning tarkibi to'rtta asosiy komponentdan iborat ekanligi asoslangan: **motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv komponentlar**. Ushbu komponentlar bir-biri bilan uzviy bog'langan bo'lib, ularning har biri mustaqil ishlash faoliyatini samarali tashkil etishda muhim vazifani bajaradi.

Motivatsion komponent. Motivatsion komponent tayyorlikning asosiy negizi hisoblanadi. Chunki har qanday faoliyat avvalo shaxsning ichki ehtiyoji va motivlari bilan belgilanadi. Shaxsda ichki motivlarning ustunligi mustaqil ishlash faoliyatining barqarorligini ta'minlaydi. Shu bois pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning ichki motivlarini rivojlantirish alohida metodik yondashuvlarni talab etadi.

Kognitiv komponent. Kognitiv komponent bo'lajak o'qituvchining nazariy tayyorgarligini tavsiflaydi. Nazariy bilimlarning chuqurligi o'qituvchining amaliy faoliyatini ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi. Bilimlar tizimliliigi esa pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish va samarali qaror qabul qilishda muhim omil hisoblanadi.

Operatsion-faoliyat komponenti. Mazkur komponent bo'lajak o'qituvchining amaliy faoliyatni tashkil eta olish ko'nikmalarini ifodalaydi. Boshlang'ich sinf matematikasini o'qitishda mazkur komponent ayniqsa muhim hisoblanadi. Chunki matematik topshiriqlarni differentsiallashtirish, muammoli vaziyatlar yaratish, tadqiqot elementlarini qo'llash hamda o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish aynan o'qituvchining metodik mahoratiga bog'liq.

Refleksiv komponent. Pedagogik faoliyatning ajralmas qismi refleksiv tahlil hisoblanadi. Refleksiya o'qituvchining o'z faoliyatini baholashi, kamchiliklarini aniqlashi hamda keyingi faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi. Aytish mumkinki, mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorlik bo'lajak o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi integrativ sifat bo'lib, u shaxsning kasbiy motivlari, nazariy bilimlari, metodik ko'nikmalari hamda refleksiv faoliyatining uzviy uyg'unligi orqali namoyon bo'ladi.

Mualliflik yondashuvi va bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorlashni takomillashtirish

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorlash muammosi zamonaviy pedagogik ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri

hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalarida mazkur tayyorlikni shakllantirish faqat alohida fanlarni o'qitish bilan cheklanib qolmasdan, balki butun kasbiy tayyorgarlik jarayonining mazmuni, metodlari, shakllari va vositalarini yagona tizim sifatida takomillashtirishni talab etadi.

O'rganilgan ilmiy adabiyotlar tahlili ko'rsatishicha, aksariyat tadqiqotlarda kasbiy tayyorgarlikning alohida jihatlari yoritilgan bo'lsa-da, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining aynan matematikani o'qitish jarayonida mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligini kompleks rivojlantirish mexanizmlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Mazkur holat tadqiqotning dolzarbligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Shuningdek talabaning mustaqil izlanishi, tahlili, taqqoslashi va umumlashtirishi jarayonida shakllanadi. Aynan shu jihat mustaqil ishlash faoliyatining metodologik asosini tashkil etadi. Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv har bir talabaning individual imkoniyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari va kasbiy rivojlanish istiqbollari hisobga olishni nazarda tutadi. Natijada har bir talabaning mustaqil faoliyati individual rivojlanish trayektoriyasi asosida tashkil etiladi. Tizimli yondashuv tayyorlikning barcha komponentlarini yagona tizim sifatida rivojlantirish imkonini beradi. Bunda motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv komponentlarning o'zaro bog'liqligi ta'minlanadi.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligi – bu pedagogning boshlang'ich ta'lim, xususan, matematika darslarida o'quvchilarning mustaqil bilish faoliyatini samarali rejalashtirish, tashkil etish, boshqarish, nazorat qilish va natijalarini refleksiv baholash imkonini beruvchi motivatsion qadriyatlar, nazariy bilimlar, metodik ko'nikmalar hamda kasbiy sifatlarning integrallashgan tizimidir.

Mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorlikni rivojlantirishning kutilayotgan natijalari

Taklif etilgan nazariy yondashuv asosida quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- talabalarining kasbiy motivatsiyasi kuchayadi;
- mustaqil ta'lim olish kompetensiyasi rivojlanadi;
- metodik loyihalash ko'nikmalari shakllanadi;
- matematikani innovatsion metodlar asosida o'qitish malakasi rivojlanadi;
- refleksiv madaniyat va kasbiy o'zini rivojlantirish ehtiyoji ortadi;
- kelajakdagi pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish kompetensiyasi shakllanadi.

Shuningdek, mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyor pedagog zamonaviy ta'lim muhitida yuzaga keladigan nostandart pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, maqbul qarorlar qabul qilish, o'quvchilarning individual imkoniyatlarini hisobga olish hamda ularning mustaqil bilish faoliyatini boshqarish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Xulosa. Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorligi kasbiy kompetentlikning integrativ tarkibiy qismi bo'lib, u motivatsion, kognitiv, operatsion-faoliyat va refleksiv komponentlarning o'zaro uyg'unligi asosida namoyon bo'ladi. Tayyorlikni rivojlantirish kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo'naltirilgan va tizimli yondashuvlarning integratsiyasiga asoslanishi zarur. Matematikani o'qitish metodikasiga mustaqil ishlash texnologiyalarini tizimli integratsiyalash bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada oshiradi. Mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga tayyorlikni rivojlantirish uzluksiz pedagogik ta'limning barcha bosqichlarida izchil amalga oshirilgandagina kutilgan natijaga erishish mumkin. Bu esa ishlab chiqilgan nazariy yondashuv bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining mustaqil ishlash faoliyatini tashkil etishga

tayyorligini takomillashtirish metodikasini yaratish uchun ilmiy-metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – 464 b.
2. Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi malaka talablari. – Toshkent: Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, 2025.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: Fan, 2016.
4. Vygotsky L.S. Mind in Society. – Cambridge: Harvard University Press, 1978.